

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Tabu w kulturach środkowoazjatyckich wyzwaniem dla lektora języka polskiego jako obcego

Author: Agata Rudzińska

Citation style: Rudzińska Agata. (2018). Tabu w kulturach środkowoazjatyckich wyzwaniem dla lektora języka polskiego jako obcego. W: I. Copik, B. Kita (red.), "Kultury obrazu - tabu - edukacja" (S. 192-198). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

AGATA RUDZIŃSKA
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Tabu w kulturach środkowoazjatyckich wyzwaniem dla lektora języka polskiego jako obcego

Zagadnieniu tabu w glottodydaktyce poświęcono już wiele uwagi. Zastanawiano się nad tym, jak powinniśmy uczyć studentów, by uwrażliwiać ich na tematy tabuizowane w polskiej kulturze. Marta Gołębiowska i Justyna Janus-Konarska podkreślają, że:

Podczas nauczania języka polskiego należy zwracać uwagę na wytworzenie u uczniów wzorców działania adekwatnych do sytuacji i zgodnych z obowiązującymi w danym społeczeństwie wartościami i normami. To właśnie cudzoziemcy narażeni są na liczne niepowodzenia komunikacyjne, wynikające z ograniczeń językowych i kulturowych¹.

Jednym z największych ograniczeń są obszary tabuizowane. Pamiętać bowiem należy, że lektor wyjeżdżający do pracy za granicę przenosi się do innej kultury, posiadającej inny system wartości, inne normy i zasady. Spotyka się z nowymi problemami, nowymi tematami objętymi tabuizacją, musi zaaklimatyzować się w nowej rzeczywistości i spróbować znaleźć wspólny język ze studentami. Kwestie związane z tabu dotyczą zatem nie tylko cudzoziemców uczących się języka obcego, ale także lektorów wyjeżdżających za granicę.

Lektorzy pracujący za granicą często zmuszeni są do samodzielnego poznawania, badania nowego obszaru kulturowego, jednocześnie wielokrotnie mierząc się z jego przejawami. Niniejszy tekst ma na celu przybliżenie trudności, jakie napotkałam podczas dwuletniej pracy w charakterze lektora języka polskiego

---

¹ M. GOŁĘBIOWSKA, J. JANUS-KONARSKA: *Słowa z obszarów tabuizowanych w świadomości cudzoziemców uczących się języka polskiego*. „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”. T. 18. Łódź 2011, s. 191.

jako obcego na Kazachskim Uniwersytecie Stosunków Międzynarodowych i Języków Obcych w Ałmaty.

Czym jest tabu?

Według Anny Dąbrowskiej tabu

jest to zakaz w ogóle – czasem bardziej, czasem mniej ostry. Względność zakazu związana jest bardzo silnie z grupą społeczną, w której dany zakaz działa. [...] Te same zachowania lub sposoby mówienia mogą być traktowane jako zupełnie normalne w innych środowiskach – a więc tabu raz działa, raz nie².

Często zdarza się, że w kręgu kulturowym, w którym lektor rozpoczyna pracę, obszar tematów tabu jest inny niż ten, który zna, inne jest natężenie zakazów, a co za tym idzie, reakcje na poruszanie takiego tematu mogą być dla niego zaskakujące.

Piotr Kajak podkreśla, że:

Istnienie kulturowych tabu świadczy o tym, że występują także, co zauważa Wojciech J. Burszta, określone wyznaczniki odrębności, na których buduje się tożsamość zbiorowa. Zazwyczaj tabu bronią społecznych zachowań i zwyczajów, dlatego też łamanie ich wiąże się z jakimiś sankcjami społecznymi. Tak długo, jak naruszanie pewnych tematów wzbudza poczucie winy, tabu pozostaje żywe³.

Zaś Dąbrowska definiuje tabu jako

zjawisko kulturowe, obejmujące wszystko to, co jest objęte zakazem społecznym (czasem również prawnym): są to zachowania, których nie należy praktykować, i tematy, jakich nie należy poruszać w danej społeczności (nie wypada o nich mówić), ponieważ są uznawane za wstydlive, niebezpieczne, kontrowersyjne, przykre lub niemoralne. Zakaz poruszania pewnych tematów można nazwać tabu komunikacyjnym⁴.

² A. DĄBROWSKA: *Zmiany obszarów podlegających tabu we współczesnej kulturze*. W: „Język a Kultura”. T. 20. Red. EADEM. Wrocław 2008, s. 174.

³ P. KAJAK: *Tematy tabu w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. „Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”. T. 18..., s. 196.

⁴ A. DĄBROWSKA, M. PASIEKA: *O czym na milczeć cudzoziemiec. Tematy i słownictwo nieobecne w podręcznikach języka polskiego jako obcego*. W: „Język a Kultura”. T. 21. *Tabu w języku i kulturze*. Red. A. DĄBROWSKA. Wrocław 2009, s. 241–257, 243.

Istnieją tematy podlegające tabuizacji w wielu kulturach, zatem pokrywają się z tymi, które są znane Polakom. Są to m.in.: seksualność, religia, choroby, śmierć czy niepełnosprawność. Warto jednak pamiętać o natężeniu zakazu – różne tematy niosą ze sobą różną siłę tabuizacji w poszczególnych kulturach.

Jednym z takich tematów jest na pewno religia. Wydaje się, że mieszkańcy Kazachstanu to ludzie niezwykle otwarci na inność, bardzo tolerancyjni. W Kazachstanie mieszka ponad sto narodowości. W większych miastach coraz więcej jest ekspatriantów, przyjezdnych z całego świata. Można tam spotkać przedstawicieli wszystkich religii świata, a co za tym idzie, świątynie niemalże wszystkich wyznań. Większość obywateli Kazachstanu to muzułmanie (około 70%), w wielu szkołach i na uniwersytetach nauczany jest przedmiot, na którym omawiane są religie świata. Świadomość, a zarazem otwartość na inne religie, jest ogromna. Jednocześnie islam w Kazachstanie jest bardzo liberalny i ma charakter raczej kulturowy niż ściśle religijny. Wydawałoby się zatem, że temat religii jest tematem bezpiecznym, niewzbudzającym żadnych kontrowersji. Studenci polonistyki almatyńskiego uniwersytetu bardzo chętnie uczestniczyli w organizowanych przez nas zajęciach, a także w obchodach świąt katolickich (Boże Narodzenie, Wielkanoc) na zaproszenie Konsulatu RP. Nie widzieli w tym nic, co łamałoby zasady ich religii. Zdarzały się jednak sytuacje nieświadomego naruszenia tabu podczas zajęć języka polskiego. Jeden z problemów pojawił się na zajęciach dotyczących wróżb. Temat ten dość często jest wykorzystywany w podręcznikach do nauki języka polskiego jako obcego (z okazji andrzejek, jako temat realioznawczy wprowadzający czas przyszły, a także opisujący tradycje polskiej kultury). Podczas zajęć jeden ze studentów stanowczo odmówił wzięcia udziału w zabawie dotyczącej pisania i wymyślenia wróżb oraz przepowiadania przyszłości. Swoją postawę tłumaczył zakazem nałożonym przez religię (w islamie nie można przepowiadać swojej przyszłości – gdyby Allah chciał, abyśmy ją znali, powiedziałby nam o tym). Między studentami wywiązał się trudny do załagodzenia konflikt.

Inny problem pojawił się, gdy część studentów opowiadała o wycieczce na Jasną Górę, podczas której fragment trasy pokonywali oni na kolanach (w ślad za innymi turystami). Wzbudziło to oburzenie i brak akceptacji takiego zachowania, a nawet oskarżenie o złamanie zakazu religijnego. Doszło do kłótni w grupie, studenci tłumaczyli, że nie zrobili nic wbrew swojej religii, że ich zachowanie wynikało z poszanowania tradycji religii katolickiej. To tłumaczenie nie zostało przyjęte przez osobę oskarżającą o złamanie zakazu, należało więc zmienić temat rozmowy, by nie zaostrzać konfliktu. Kolejny temat tabu, z jakim się spotkałam, dotyczy obyczajowości i związany jest głównie ze stosunkiem do kobiet i z ich pozycją w społeczeństwie. Tego rodzaju tematy raczej nie są obecne w polskich podręcznikach, ale coraz częściej pojawiają się w kulturze współczesnej, z którą studenci byli zaznajamiani. Część z nich miała także doświadczenia z polską kulturą (brali udział w półrocznym stażu językowym na Uniwersytecie

Śląskim). Uczestnicy stażu nie potrafili zrozumieć postaw polskich kobiet (zarówno tych poznanych w realnym życiu, jak i przedstawianych w filmach czy w literaturze popularnej). Źle odbierane były kobiety niemające męża i rodziny, te, które powszechnie zwykło się nazywać kobietami niezależnymi. Podczas zajęć językowo-kulturowych często formułowano surowe oceny takich postaw, inicjowano dyskusje na temat roli społecznej kobiet – porównywano europejskie kobiety z tymi z Kazachstanu i otwarcie krytykowano „niewypełnianie tradycyjnych ról społecznych przez Europejki”. Studentki podczas badania ankietowego przeprowadzanego na potrzeby projektu „Stereotypy – ależ nie!”⁵ mówiły:

STUDENTKA 1: Nie chcę nikogo urazić, ale wydaje mi się, że w Kazachstanie kobiety ubierają się bardziej kobieco. W Polsce niekiedy zacierają się te granice. Dziewczyny noszą ubrania, które spokojnie mógłby nosić chłopak, a u nas częściej można spotkać dziewczyny, które noszą obcasy i spódnice.

STUDENTKA 2: U nas dziewczyny na uczelni zwracają bardziej uwagę na to, w jaki sposób podkreślić swoją kobiecość. Lubią chodzić na obcasach, w spódnicach czy w futrach. Znowu tutaj w Polsce styl jest bardziej praktyczny. Zwłaszcza w zimie widać, że najważniejsza jest wygoda.

STUDENTKA 1: Kazaszki wychowywane są tak, aby były skryte. Jeżeli mówisz o „tych rzeczach” otwarcie, ryzykujesz pozostawienie wrażenia frywolnej i niewychowanej osoby. Także związek między kobietą a mężczyzną jest sprawą bardzo osobistą. Jeśli jeszcze kilka lat temu mogłam rozmawiać z moją bliską przyjaciółką o życiu płciowym, to teraz, po jej ślubie, nie mogę o nic pytać ani rozmawiać otwarcie, bo to jest zbyt osobiste.

Z brakiem akceptacji postaw tzw. wyzwolonych kobiet w Europie wiąże się kolejny temat należący do sfery tabu, dotyczący relacji damsko-męskich oraz erotyki. Studentki zapytane o to, co w polskiej kulturze jest dla nich nie do przyjęcia, mówiły:

STUDENTKA 2: [...] Gdy przyjechałam po raz pierwszy do Polski, zaskoczyło mnie to, że chłopak z dziewczyną mieszkają razem i to bez ślubu. U nas tradycyjnie podchodzimy do takich spraw, dlatego było to dla mnie ogromnym zaskoczeniem. Jest to dla mnie rzecz, której nigdy mentalnie nie przeskoczę.

⁵ Trójstronny projekt badawczy „Stereotypy – ależ nie!”, prowadzony przez Szkołę Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach przy współudziale Uniwersytetu Stosunków Międzynarodowych i Języków Obcych im. Abyłaj Chana w Ałmaty w Kazachstanie oraz Uniwersytetu Technicznego w Chemnitz w Niemczech w 2014 roku.

STUDENTKA 3: Jednak, podobnie jak mówiła Aray, nie chciałabym zmieniać tradycji, według której chłopak nie może mieszkać z dziewczyną przed ślubem. Jest to zwyczaj, który warto zachować. Oczywiście w Kazachstanie są ludzie, którzy nie trzymają się tych tradycji, ale są również tacy, którzy nadal żyją w przekonaniu, że wspólne mieszkanie jest dozwolone dopiero po ślubie.

Inne studentki zapytane o to, co było dla nich najbardziej szokujące, niekomfortowe podczas pobytu w Polsce, wskazywały na wspólne toalety dla kobiet i mężczyzn w polskich akademikach oraz rozmowy o seksie na zajęciach.

W polskich filmach oglądanych podczas zajęć i poza nimi silne emocje (głównie negatywne) wzbudzały sceny erotyczne. Studenci komentowali je, odwracali wzrok, mówili, że nie podobają im się te filmy, że w kazachskich (i rosyjskich) filmach takich scen się unika. W Kazachstanie o seksie nie rozmawia się właściwie wcale, temat ten w zasadzie nie istnieje ani w dyskursie publicznym, ani w kulturze popularnej. Słuchacze nie wiedzą, jak się zachować, gdy pojawi się on w rozmowie czy mediach.

Studenci, których uczyłam, sami prosili o podejmowanie na zajęciach tzw. tematów trudnych, uznanych w ich kulturze za tabu. Tłumaczyli to potrzebą rozszerzania słownictwa, ale także chęcią poznania innej opinii na dany temat, opinii człowieka pochodzącego spoza ich kręgu kulturowego, Europejczyka, który według nich żyje w innym świecie i myśli innymi kategoriami. Realizacja tych próśb nie zawsze spełniała ich oczekiwania, nie zawsze przynosiła pożądane efekty. Na pewnych zajęciach studenci przygotowywali krótkie wystąpienia dotyczące polskiej sztuki, kultury, ale także polityki i gospodarki. Tematy te nie były narzucane przez lektora. Studenci sami decydowali, o czym będą opowiadać kolegom z grupy. Jedna z grup postanowiła zaprezentować polskich polityków, po uprzednim upewnieniu się, że Robert Biedroń jest homoseksualistą, a Anna Grodzka była wcześniej mężczyzną. Mimo ciekawości studentów (a wręcz niedowierzania, ale także wyraźnej chęci zgłębienia tego tematu) podczas prezentacji sylwetek sala reagowała śmiechem, a sama prelegentka była zawstydzona. Środowiska LGBT w Kazachstanie nie mogą być przedmiotem dyskusji, gdyż po prostu nie istnieją. Studentka z Kazachstanu napisała w badaniach ankietowych: „Wydaje się czasami, że nie ma gejów w Kazachstanie”. Gdy informacje o środowiskach LGBT docierają z zewnątrz, chociażby za pomocą mediów, natychmiast są ostro krytykowane. Przykładem może być reakcja studentów na wygraną Conchity Wurst w konkursie Eurowizji. Byli oburzeni tym, że „taki dziwoląg” mógł wygrać, że takie osoby pokazuje się w telewizji.

Jest oczywiste, że w różnych miejscach na świecie kulturowej tabuizacji podlegają często inne sfery życia, nie zawsze pokrywające się z występującymi w polskiej kulturze. W omawianym przeze mnie przypadku różnice te można zauważyć głównie w obyczajowości, w poczuciu intymności czy prywatności.

W naszej kulturze niedopuszczalne jest pytanie o wiek, szczególnie wiek kobiety. Na ten temat staramy się (ja i znani mi lektorzy) również uwrażliwić obcokrajowców uczących się języka polskiego. Dla Kazachów i Kazachstańczyków pytanie obcej osoby o wiek, stan cywilny i posiadanie dzieci jest czymś zupełnie naturalnym.

Niemal każdego obcokrajowca, których w Kazachstanie jest bardzo dużo, pyta się również o wiarę, przynależność religijną – aby móc ustosunkować się do rozmówcy (złożyć życzenia z okazji świąt obchodzonych w religii wyznawanej przez rozmówcę, wyrazić szacunek dla niej). Przykładem może być prośba dziekan wydziału, na którym pracowałam, o przygotowanie listy świąt katolickich, aby mogła wysyłać kartki z życzeniami do ambasad i konsulatów krajów europejskich.

Lektor pracujący za granicą ma zatem podwójny problem. „To na nauczycielu spoczywa obowiązek odnalezienia »wspólnego« języka z uczniami”⁶, dlatego z jednej strony musi on uważać na to, jakie podejmuje tematy, z drugiej – powinien być przygotowany na przekraczanie własnych granic, na nieustanne narażanie się na łamanie własnego tabu przez osoby trzecie. Musi też zapoznać studenta z polskimi realiami, aby ten mógł funkcjonować w polskiej rzeczywistości i poprawnie interpretować fakty kulturowe, z jakimi będzie się stykał na co dzień. Pozostaje więc otwarte pytanie: Jak znaleźć złoty środek, by sprostać tym wyzwaniom?

Bibliografia

- DĄBROWSKA A.: *Zmiany obszarów podlegających tabu we współczesnej kulturze*. W: „Język a Kultura”. T. 20. Wrocław 2008, s. 173–196.
- DĄBROWSKA A., PASIEKA M.: *O czym na milczeć cudzoziemiec. Tematy i słownictwo nieobecna w podręcznikach języka polskiego jako obcego*. W: „Język a Kultura”. T. 21. *Tabu w języku i kulturze*. Wrocław 2009, s. 241–257.
- GOŁĘBIEWSKA M., JANUS-KONARSKA J.: *Słowa z obszarów tabuizowanych w świadomości cudzoziemców uczących się języka polskiego*. „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”. T. 18. Łódź 2011, s. 183–191.
- KAJAK P.: *Tematy tabu w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”. T. 18. Łódź 2011, s. 193–199.

---

⁶ P. KAJAK: *Tematy tabu w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”. T. 18..., s. 194.

Taboo in Central Asian cultures as a challenge to teachers of Polish
as a foreign language

Abstract

The awareness of existing taboos in foreign culture allows it to be used wisely and increases the efficiency of the educational process. The article is a summary of the experience gained during working as Polish language and culture teacher at the Kazakh University of International Relations and Foreign Languages in Almaty. It presents difficulties and challenges encountered when teaching students from Central Asia. The paper shows which problems and taboo topics meets Polish language teacher abroad.

Keywords: taboo, teaching Polish as a foreign language

Le tabou dans les cultures de l'Asie centrale :
un défi pour l'enseignant de polonais comme langue étrangère

Résumé

La conscience de l'existence du tabou dans la culture qui nous est étrangère permet d'y fonctionner habilement et augmente l'efficacité du procédé de formation. L'article constitue le résumé des expériences acquises durant le travail de l'enseignant de la langue et culture polonaises à l'Université des relations internationales et des langues du monde Ablai Khan à Almaty. Il présente les difficultés et les défis rencontrés durant le travail avec les étudiants de l'Asie Mineur. Il rapproche les problèmes et les sujets tabous que rencontre l'enseignant du polonais comme langue étrangère.

Mots clés: tabou, enseignement du polonais comme langue étrangère

„Strach przed ciemnością” i „Oswajanie świata” – wystawy sztuki najnowszej w kontekście zakazów kulturowych

[...] matka wzięła pierwszą córkę na bok i szepnęła: – Jeśli nie będzie pasował, weź nóż i utnij sobie kawałek pięty. Przez chwilę będzie bolało, ale za to zostaniesz królową! Pierwsza siostra poszła do sypialni przymierzyć pantofelek. Nie mogła wsunąć stopy, więc skorzystała z rady matki i ucięła sobie kawałek pięty. Włożyła pantofelek i wyszła, kulejąc i próbując się uśmiechać¹.

Siła kulturowych zmian, jakie niesie za sobą cywilizacja, jest równie brutalna jak powyższy cytat z *Kopciuszka*, a ich dynamika, bardzo w ostatnim czasie zaostrzona, „produkuje” ogromne pokłady lęku. W tym kontekście warto przypomnieć ideę wystaw „Strach przed ciemnością” i „Oswajanie świata”, które dzisiaj, po kilku latach od ich powstania, wydają się jeszcze bardziej aktualne.

W 2011 roku w Katowicach zrealizowano projekt Biennale Sztuki dla Dziecka, w ramach którego odbyły się wystawy „Strach przed ciemnością” i „Oswajanie świata”. Ich wykonawcą było Centrum Kultury Katowice im. Krystyny Bochenek, powstałe 1 lipca 2010 roku z połączenia Instytucji Kultury Estrady Śląskiej oraz Górnośląskiego Centrum Kultury w Katowicach. Celem działań była prezentacja sztuki współczesnej w odniesieniu do konkretnego odbiorcy – dziecka. W wystawach uczestniczyło ośmiu polskich artystów współczesnych: Basia Bańda (ur. 1980), Karolina Szymanowska (ur. 1982), Bartek Buczek (ur. 1987), Marek Kuś (ur. 1962), Piotr Lutyński (ur. 1962), Erwina Ziomkowska (ur. 1983), Karolina Żyniewicz (ur. 1984), Michał Smandek (ur. 1981). Oprócz artystów średniego i młodego pokolenia w przedsięwzięciu wzięły udział

---

¹ Ph. PULLMAN: *Baśnie braci Grimm dla dorosłych i młodzieży*. Tłum. T. WYŻYŃSKI. Wyd. Albatros Andrzej Kuryłowicz. Warszawa 2014, s. 115.

również dzieci. Całość stanowiła zatem konfrontację artystycznych dokonań trzech pokoleń twórców.

Fot. 1. Widok ogólny wystawy „Strach przed ciemnością”

Źródło: fot.: R. Słoma.

Ze względu na planowaną aktywną obecność dzieci do projektu zaproszono też edukatorów sztuki ze Szczecina, z Torunia, Warszawy, Poznania, Bytomia i Katowic, pracujących z nimi w różnych instytucjach kultury i stowarzyszeniach. Wybór padł na tych animatorów, z którymi prowadzona była wieloletnia i systematyczna współpraca w zakresie edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży. Ważnym celem wystaw było nawiązanie międzypokoleniowego dialogu w kontekście wspólnego procesu twórczego osoby dorosłej i dziecka.

Założeniem projektu było również wykorzystanie różnorodnych przestrzeni artystycznych. Wystawy były prezentowane równolegle w galeriach: Sektor I i Ściana Sztuki Dziecka w CKK, w Małej Przestrzeni, w Galerii Sztuki Współczesnej BWA w Katowicach, witrynie Teatru Ateneum, a także w przestrzeni Katowic: na placu Karola Miarki i rondzie gen. Jerzego Ziętka. Dzięki wyborowi takiej lokalizacji powstała niecodzienna trasa miejska w kontekście sztuki wizualnej oraz pojawiły się w mieście nowe, atrakcyjne punkty, mocno opozycyjne względem wszechogarniającej komercji. Istnienie równoległych wystaw, rodzaj artystycznego „mapowania”, przyczyniło się także do poszerzenia możliwości kontaktu ze sztuką współczesną, która zwykle zamykana jest w instytucjach wystawienniczych. Poruszanie się po celowo zaaranżowanej strefie umożliwiała artystyczna mapa Katowic (3000 sztuk). Wystawy odwiedziło około 12 000 osób. Podjęte działania doprowadziły do wzrostu świadomości i wiedzy o sztuce w odniesieniu do szerokiej publiczności – mieszkańców Katowic i Górnego Śląska. Dla przeciętnego widza były one okazją do konfrontacji tradycji i nowoczesności oraz ukazania szerokiego spektrum gatunków i postaw twórczych.

Fot. 2. Widok ogólny wystawy „Oswajanie świata”

Źródło: fot. R. Słoma.

Wystawy miały miejsce w dniach od 14 sierpnia do 30 września 2011 roku. Przygotowanie poszczególnych ekspozycji trwało od 15 lipca do 14 sierpnia 2011 roku. Całość projektu zwieńczył film dokumentalno-artystyczny pt. *Świat-Oswajanie*. Zawarte w nim wywiady z twórcami, edukatorami, pokaz prac we wszystkich przestrzeniach, krótkie reportaże z warsztatów twórczych realizowanych przez dzieci, przeplatają się z baśniową opowieścią o lękach małego chłopca. Premierowy pokaz filmu przewidziano podczas międzynarodowej konferencji „Człowiek – Edukacja – Sztuka – Kontakt”, zorganizowanej w ramach prezydencji Polski w UE. Wysyłka filmu opatrzonego komentarzem do galerii sztuki najnowszej w Europie i na świecie była formą popularyzacji i promocji dokonań polskich artystów.

Rozszerzony opis projektu

Podczas prezentacji projektu Katowice stały się miejscem interdyscyplinarnych działań, wśród których można wymienić m.in. grę miejską dla rodzin oraz warsztaty prowadzone w przestrzeniach wystawienniczych przez edukatorów sztuki. Działania te cieszyły się dużym zainteresowaniem dorosłych i dziecięcych odbiorców. Mieszkańcy Śląska mogli odkrywać przestrzeń miejskiej aglomeracji, zapośredniczoną przez tworzywa najnowszej sztuki, co jest swego rodzaju nowością w tym regionie.

Fot. 3. Gra miejska
Źródło: fot. R. Słoma.

W realizację projektu zaangażowanych było 15 partnerów z Katowic, innych miast Polski i Europy. Stworzenie takiej sieci współpracy wzmocniło jakość i rozmach projektu. Istotnym elementem było powstanie platformy porozumienia artystów wizualnych i edukatorów sztuki. Przyczyniły się do tego zwłaszcza dwa duże wydarzenia dotyczące edukacji kulturalnej i animacji społecznej: międzynarodowa konferencja „Człowiek – Edukacja – Sztuka – Kontakt” (5 września 2011) oraz walne zgromadzenie Międzynarodowego Stowarzyszenia Wychowania przez Sztukę-InSEA (23 września 2011). Kuratorami wystaw byli Marta Lisok i Ewa Kokot.

W ramach prac przygotowawczych dokonano konfrontacji dorosłych artystów z ideą wystawy dla dziecka oraz określono temat („Strach przed ciemnością, oswajanie świata”) w aspekcie artystycznym i psychologicznym, z punktu widzenia dziecka oraz osoby dojrzałej. Nawiązano także współpracę z instytucjami na co dzień pracującymi warsztatowo z dziećmi. Jej formuła opierała się na przedstawieniu tzw. instrukcji artystycznej w celu realizacji prac stanowiących materiał wystawy sztuki dziecięcej. Przygotowania te były niezbędne podczas organizowania w jednym projekcie dwóch równoległych wystaw w różnych przestrzeniach. Do współpracy partnerskiej zostały zaproszone następujące instytucje kultury i miasta:

- Galeria Sztuki Współczesnej BWA Katowice;
- Śląski Teatr Lalki i Aktora Ateneum w Katowicach;
- Zakład Zieleni Miejskiej w Katowicach – udostępnienie parków miejskich (plac Karola Miarki);
- Miejski Zarząd Ulic i Mostów w Katowicach – udostępnienie placów (rondo gen. Jerzego Ziętka).

Fot. 4. Drzewo dobrych życzeń

Źródło: fot. R. Słoma.

Miejsca wystawiennicze zostały usytuowane tak, aby odległość między poszczególnymi punktami projektowymi (od 0,5 do 3 km) mogli pokonać bez problemu nie tylko dorośli, ale i małe dzieci. Punkty te były bardzo różnorodne, począwszy od niewielkich, wręcz intymnych przestrzeni (Mała Przestrzeń w Galerii BWA), aż po duże obszary parków miejskich. Organizatorzy przewidzieli także możliwość korzystania ze środków komunikacji miejskiej, co dla dzieci stanowiło dodatkową atrakcję.

I. Wystawa dorosłych twórców polskich skierowana do dzieci

Tytuł roboczy: *Strach przed ciemnością* – kuratorka: Marta Lisok.

Wystawa została skonstruowana na dwóch różnych poziomach, na zasadach baśni, z typową dla niej terapeutyczną równowagą pomiędzy bezpieczeństwem i strachem. Zgodnie z kodami psychoanalizy, których używa w swoich badaniach Bruno Bettelheim, baśnie odgrywają dużą rolę w wychowaniu i rozwoju dziecka. Poprzez zawarte w nich treści otrzymuje ono wsparcie w sytuacjach trudnych, związanych z dorastaniem i integracją osobowości. Konfrontuje się z wewnętrznymi problemami, dzięki czemu łatwiej

może je rozpoznać i starać się pokonać oraz nawiązywać dobre stosunki z otoczeniem².

Cel wystawy stanowiło odkrywanie przez widzów kolejnych miejsc prezentacji prac, odbywanie drogi w rzeczywistości fizycznej, czyli w przestrzeni miasta, a jednocześnie w głąb swojej jaźni. Pomocny był tu przewodnik, a także wspomniana wcześniej mapa, wprowadzające odbiorcę w przestrzenne, formalne i treściowe meandry wystawy. Takie poszukiwanie i odkrywanie kolejnych prac gwarantowało bardziej intensywny i zaktywizowany odbiór. Kompleksowe działanie, operowanie różnymi środkami wyrazu i wielopoziomowość narracji, przekształcały wystawę z tradycyjnej prezentacji dzieł sztuki w pole komunikacji artysty z odbiorcą, który, zaciekawiony przystępną i atrakcyjną formą, decyduje się przyłączyć do gry i odczytuje ją na właściwym dla siebie poziomie wrażliwości.

Fot. 5. Widok ogólny wystawy „Strach przed ciemnością”

Źródło: fot. R. Słoma.

Zaproszeni do wzięcia udziału w wystawie artyści wykorzystali różne środki wyrazu.

W Galerii Sektor I CKK na wystawę zbiorową złożyły się następujące prace:

- neon *Kiedy zmykam oczy przestaję istnieć* i obiekt *Bez tytułu* Erwiny Ziomekowskiej;
- obiekt z drewna i czarnego lateksu *Ou Est Le Plasir* Karoliny Szymanowskiej;
- obraz i obiekt *Gorączka Złota* Bartka Buczka;
- instalacja z kartonu *Noga robota* Łukasza Jastrubczaka;

² B. BETTELHEIM: *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*. Tłum. D. DANIEK. Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2010.

- cykl akwarel na papierze z serii „Koszmary” Barbary Bańdy;
- obiekt bez tytułu i trzy fotografie z serii „Polowanie” Michała Smandka.

W Galerii Sztuki Współczesnej BWA w Katowicach miała miejsce wystawa indywidualna obiektów rzeźbiarskich i instalacji Karoliny Żyniewicz.

W przestrzeni miasta pojawiły się:

- instalacja autorstwa Marka Kusia na placu przy rondzie gen. Jerzego Ziętka w Katowicach (ponad dwadzieścia betonowych form, wcześniej odlanych w wykopanych w ziemi otworach);
- strefa Piotra Lutyńskiego, w której prowadzone były działania interdyscyplinarne, akcja happeningowa w centrum i dzielnicach miasta, projekt „KR 736EJ Autobus – Pracownia – Galeria”.

Podjęcie tak różnorodnych działań artystycznych umożliwiło odbiorcom poznanie najważniejszych zjawisk sztuki współczesnej i różnorodnych technik twórczych.

Fot. 6. Marek Kuś: *Rzeźby w przestrzeni* (rondo gen. Jerzego Ziętka)

Źródło: fot. R. Słoma.

II. Wystawa twórczych realizacji dzieci

Tytuł roboczy: *Oswajanie świata* – kuratorka: Ewa Kokot.

Prace powstały w pracowniach twórczych w różnych miastach Polski. Wystawa została zbudowana na bazie warsztatów sztuk wizualnych sześciu wybranych instytucji i stowarzyszeń:

- Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski, Warszawa;
- Stowarzyszenie „Sztuka Cię Szuka”, Toruń;

- Stowarzyszenie Edukacyjno-Artystyczne „Oswajanie Sztuki”, Szczecin;
- Pracownia Działań Twórczych, Centrum Kultury Zamek, Poznań;
- Gimnazjum nr 1, klasy edukacji twórczej, Bytom;
- Projekt Future Artist, Katowice.

Przed przystąpieniem do realizacji projektu kuratorka przesłała każdemu z zaangażowanych edukatorów *Instrukcję artystyczną*, której idea została zaczerpnięta od artystów z grupy Fluxus.

Treść instrukcji:

1. Zbierz grupę dzieci.
  2. Zapytaj je, jak oswoić świat.
  3. Niech odpowiedzą na to pytanie, namalują, napiszą, nakręcą kamerą lub sfotografują (w dowolnej formie i w dowolny sposób).
2. Zbierz efekty pracy dzieci.

Przedstawiciele zaproszonych instytucji wyznaczyli osobę do koordynacji i przeprowadzenia warsztatów twórczych dla dzieci (6–15 lat) w wybranych miastach. Każdy prowadzący realizował działania zaproponowane przez same dzieci i dopasowane do ich możliwości. Efekt końcowy mógł mieć zatem dowolną formę: prac wizualnych, instalacji przestrzennych, dokumentacji fotograficznej czy filmu artystycznego. Zebrane prace zostały następnie wykorzystane jako materiał wystawy *Oswajanie świata*.

- Joanna Rentowska (CSW Zamek Ujazdowski, Warszawa) – zrealizowała z dziećmi cykl filmów. Mali artyści mogli samodzielnie kształtować formę i treść ruchomych obrazów, co pozwoliło na wydobycie ogromnych pokładów ekspresji twórczej i dopuszczenie do głosu dziecięcego żywiołu.
- Aleksandra Włodarczyk (Stowarzyszenie „Oswajanie Sztuki”, Szczecin) – przeprowadziła warsztaty polegające na wykonaniu groźnych maskotek. Dzieci uszyły drapieżne, a jednocześnie zabawne stworzenia, nawiązujące do laleczek voodoo czy kukiełek z przedstawień jarmarcznych. Celem tych działań było przedstawienie i oswojenie jakiegoś indywidualnego lęku lub doświadczenia. Pokaz maskotek odbył się w Teatrze Ateneum w Katowicach.
- Kasia Michalska (klasy edukacji twórczej, Bytom) – z grupą bytomskich gimnazjalistów stworzyła tunel z symbolicznymi hasłami, który następnie został uniesiony w przestrzeń za pomocą balonów. Akcja, perfekcyjnie przemyślana przez młodzież, przерodziła się w formę publicznego happeningu. Dokumentację zdjęciową przedstawiono w Galerii Ściana Sztuki Dziecka.
- Sylwia Chudy (Centrum Kultury Zamek, Poznań) – pod jej okiem dzieci stworzyły prace malarskie, monotypie, rysunki i kolaże. Prace pokazano w formie zdjęć w Galerii Ściana Sztuki Dziecka.
- Ewa Kokot (Future Artist, Katowice) – pracowała z małymi artystami w dwóch obszarach: technik tradycyjnych i artinstalacji. Powstałe prace malarskie, zaprezentowane w Galerii Ściana Sztuki Dziecka, nawiązywały do wymyślonych przedmiotów, dziwnych zwierząt i ludzi. Innym efektem pracy tej grupy była

instalacja „Drzewo Dobrych Życzeń” – na drzewie w miejskim parku powieszono lampiony solarne i napisane na płótnie słowa (m.in. DOBRO, PIĘKNO, SZACUNEK).

- Marta Kołacz, Katarzyna Jankowska i Marta Kalarus (Stowarzyszenie „Sztuka Cię Szuka”, Toruń) – uczestnicy toruńskich warsztatów wykonali Rurofon i odwołując się do zmysłu słuchu, oswajali świat za pomocą dźwięków. Dokumentację zdjęciową i dźwiękową przedstawiono w Galerii Ściana Sztuki Dziecka.

Opisane inicjatywy, w których uczestniczyło około 100 małych uczestników z całej Polski, stanowią doskonały materiał badawczy dla edukatorów sztuki, artystów, pedagogów i psychologów, a przede wszystkim rodziców. Prace dzieci powstałe podczas warsztatów zostały przedstawione w formie profesjonalnej wystawy sztuki, równoległe z wystawą dorosłych artystów, dzięki czemu mogły wzajemnie się uzupełniać.

Przydatną zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych mapę artystyczną wraz ze specjalnym logotypem zaprojektowała Katarzyna Goczół. Mapa pełniła również funkcję plakatu z miejscem umożliwiającym każdemu dodanie wpisu, pomysłu, modyfikacji. Znalazły się na niej również teksty kuratorskie Marty Lisok i Ewy Kokot oraz tekst krytyczny Magdy Kardasz jako wykładnia idei wystawy dla osób dorosłych. W dystrybucję mapy włączyło się Kuratorium Oświaty w Katowicach, dlatego trafiła ona do szkół w mieście i województwie. Prace projektowe i wydawnicze trwały od 20 kwietnia do 20 lipca 2011 roku.

Otwarcie wystawy poprzedziła konferencja prasowa skierowana do miejscowych i ogólnopolskich mediów, która odbyła się 5 sierpnia 2011 roku z udziałem osób odpowiedzialnych za organizację zadania.

Otwarcu wystawy towarzyszyła akcja happeningowa Piotra Lutyńskiego. Artysta, przejeżdżając ulicami Katowic, informował mieszkańców o wystawie oraz koncertował wraz z grupą wolontariuszy. Działanie to dzięki towarzyszącej mu wyjątkowej atmosferze inicjowało więź pomiędzy jego odbiorcami, przełamując sztuczność konwencji galeryjnego zdarzenia. Wernisaż odbył się 14 sierpnia 2011 roku w CKK, gromadząc niemal wszystkich artystów i edukatorów oraz publiczność złożoną z dzieci i ich rodziców. Wzięło w nim udział około 400 osób z całego Śląska.

Idea wystawy była upowszechniana poprzez działania interdyscyplinarne skierowane do odbiorców w różnym wieku: dzieci w wieku szkolnym, młodzieży (cykl warsztatów twórczych) oraz dorosłych (zajęcia rodzinne i wycieczki miejskie). Były one zrealizowane przez członkinie Polskiego Komitetu Międzynarodowego Stowarzyszenia Wychowania przez Sztukę InSEA oraz wolontariuszy. W warsztatach odbywających się w przestrzeniach wystawienniczych wzięły udział dzieci i młodzież z Katowic, Bytomia, Czeladzi, Imielina (około 300 uczestników).

Fot. 7. Piotr Lutyński: *Happening* (Nikiszowiec)

Źródło: fot. R. Słoma.

Na zakończenie Biennale, 30 września 2011 roku w godzinach wieczornych i nocnych zorganizowano grę miejską „Miejscy czarodzieje”. Podobnie jak pozostałe imprezy, była ona przeznaczona dla wszystkich tych, którzy chcieli się otworzyć i uruchomić w sobie świat dziecięcej wyobraźni oraz zyskać możliwość kontaktu ze sztuką. Uczestnicy, podążając za scenariuszem, przemierzali ulice Katowic, gubili się, odnajdywali, odwiedzali miejsca znane i nieznane. Fabuła stała się umownym kontekstem spotkania graczy z otaczającą przestrzenią. Dzięki nieograniczonej mocy wyobraźni współczesne ulice i budynki ukazały nową jakość. Gra toczyła się w centrum Katowic, w normalnym ruchu miejskim. Nie miała charakteru współzawodnictwa, opierała się na zadaniach twórczych w korelacji z pracami artystów. Za jej realizację odpowiedzialna była Agencja Silesia Events. W imprezie wzięło udział około 150 uczestników.

Ponieważ tematyka wszystkich wydarzeń dotyczyła dzieci, zrezygnowano z publikacji typowego katalogu. Jako podsumowanie został nakręcony film *Świat-Oswajanie*³ mający na celu dokumentację działań w ramach Biennale Sztuki dla Dziecka. Przy użyciu środków filmowych i elementów animacji przedstawia on krótki reportaż z zajęć dzieci, przekazuje też ogólną ideę projektu. Elementem scalającym całość jest postać chłopca, który przewycięża swoje lęki poprzez magiczną podróż do krainy Groźnych Maskotek. Muzyka do filmu została nagrana przez orkiestrę Camerata-Impuls pod dyrekcją Małgorzaty Kaniowskiej.

Premiera *Świata-Oswajania* odbyła się 5 września 2011 roku w Bibliotece Śląskiej w Katowicach, podczas międzynarodowej konferencji „Człowiek – Eduka-

³ Scenariusz i realizacja: P. Steczek, firma Exa Studio. Film zrealizowali członkowie grupy artystycznej Kolektyw Partyzantów: G. Kowalski (montaż i efekty specjalne) i W. Stupnicki (reżyseria, zdjęcia, scenariusz).

Fot. 8. Miejscy czarodzieje

Źródło: fot. R. Słoma.

cja – Sztuka – Kontakt” zorganizowanej przez Urząd Miasta Katowice i Stowarzyszenie Miast Edukacyjnych z siedzibą w Barcelonie, w ramach prezydencji Polski w Unii Europejskiej. Film obejrzało wówczas około 400 uczestników z Polski i Europy. Wraz z mapą artystyczną i komentarzem został on również przesłany do instytucji sztuki w Polsce, Europie i na świecie jako forma promocji współczesnej sztuki polskiej. Wybór placówek nie był przypadkowy, dokonano go w porozumieniu z kuratorami i edukatorami, utrzymującymi kontakty europejskie i ogólnoswiatowe. Organizatorzy uzupełnili listę o instytucje wyznaczone na podstawie konsultacji ze Stowarzyszeniem Miast Edukacyjnych z siedzibą w Barcelonie (ICAE) oraz z Międzynarodowym Stowarzyszeniem Wychowania przez Sztukę (InSEA). Należy dodać, że podczas trwania wystawy, 23 września 2011 roku we współpracy z CKK miało miejsce Walne Zgromadzenie InSEA. Udział w nim wzięło 42 edukatorów sztuki z całej Polski. Spotkanie połączono z oprowadzeniem kuratorskim po wystawie. Można mieć nadzieję, że inicjatywa o tak szerokim i różnorodnym spektrum zostanie znów podjęta, a jej cel nadal będzie stanowić hasło: aby dorośli poprzez sztukę współczesną i dzięki niej współpartnerowali dzieciom w jej tworzeniu i odbiorze.

Bibliografia

- BETTELHEIM B.: *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*. Tłum. D. DANEK. Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2010.
- PULLMAN Ph.: *Baśnie braci Grimm dla dorosłych i młodzieży*. Tłum T. Wyżyński. Wyd. Albatros Andrzej Kuryłowicz. Warszawa 2014, s. 115.

Fear of the Dark and Taming the World –
The Contemporary Art Exhibitions and Cultural Taboos

Abstract

The paper is devoted to *Biennial of Art for Children*, which in 2011 included an exhibitions entitled *Fear of the Dark* and *Taming the World* held in Katowice. The exhibitions were organised by Krystyna Bochenek Culture Centre in Katowice, the facility opened on the 1st of July 2010. Among the members of the middle and the young generations, children were involved. The projects aimed at targeting contemporary art at the particular spectator – a child. The exhibitions gathered eight contemporary Polish artists: Basia Bańda (born 1982), Bartek Buczek (born 1987), Marek Kuś (born 1962), Piotr Lutyński (born 1962), Erwina Ziolkowska (born 1983), Karolina Żyniewicz (born 1984), and Michał Smandek (born 1981). Moreover, the art educators who work with the youngest artists in various cultural institutions and associations were also invited to participate in the projects. Finally, the project's assumption was to use diverse artistic spaces, including the urban ones.

Keywords: visual art, art for children, artistic education

La peur du noir, L'appivoisement du monde –
les expositions de l'art moderne dans le contexte des interdictions culturelles

Résumé

L'article constitue la description du projet: « Biennale sztuki dla dziecka » (La biennale de l'art pour enfants), dans le cadre duquel, en 2011 à Katowice, ont eu lieu les expositions « Strach przed ciemnością », « oswajanie świata » (La peur du noir, l'appivoisement du monde). Leur exécuteur était Górnośląskie Centrum Kultury Katowice (Centre de Haute-Silésie de la Culture Katowice), créé le 1 juillet 2010. Outre les artistes de jeune génération et ceux de génération moyenne, c'étaient aussi les enfants qui ont pris part à cette entreprise. L'objectif de l'événement était de présenter l'art contemporain tout en s'adressant au récepteur bien déterminé, c'est-à-dire à l'enfant. À l'exposition ont pris part huit artistes polonais contemporains : Basia Bańda (née en 1980), Karolina Szymanowska (née en 1982), Bartek Buczek (né en 1987), Marek Kuś (né en 1962), Piotr Lutyński (né en 1962), Erwina Ziolkowska (née en 1983), Karolina Żyniewicz (née en 1984), Michał Smandek (né en 1981). Au projet ont été aussi invités les éducateurs de toute la Pologne, travaillant avec les plus jeunes artistes dans des institutions culturelles et des associations. L'objectif du projet était de faire usage de différents espaces artistiques, y compris les espaces urbains.

Mots clés: art visuel, art pour enfants, éducation artistique